

Гліб Барабаш,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного у
ніверситету внутрішніх справ,

Світлана Шалгунова,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ

Захист прав потерпілої особи в кримінальному провадженні є одним із пріоритетних напрямів захисту прав особи в міжнародному праві. Цим питанням присвячено цілу низку міжнародно-правових актів, створено міжнародно-правові стандарти захисту прав людини, і, відповідно, цілком природно виникає питання забезпечення цих правових норм та стандартів в кримінальному законодавстві України та дотримання в діяльності правоохоронних органів.

Так, в преамбулі Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи № R(85)П від 28.06.1985 р. [1], використовується термін «потерпілий від злочину». При цьому при здійсненні кримінального правосуддя державам, які приєдналися до даної резолюції, пропонується враховувати заподіяну потерпілій особі шкоду. До видів шкоди віднесено фізичну, психологічну, матеріальну, соціальну. Крім того, необхідно враховувати і інші заходи, що пов'язані із задоволенням потреб потерпілої особи. Головною умовою при цьому залишається те, що всі заходи, які вживаються для захисту потерпілої від злочину особи, не повинні суперечити чинному національному законодавству. І, в першу, чергу, нормам кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Кінцевою ж метою захисту потерпілого від злочину резолюція називає примирення винної та потерпілої особи.

В більшості міжнародно-правових актів мова іде про здійснення роз'яснювальної роботи відносно питань віктимізації, а по суті, - це її профілактика та надання допомоги з боку держави, захист, виплату коштів в якості відшкодування заподіяних злочином збитків його жертві [2].

Основою для визначення особи, яка стала жертвою злочину, потерпілою у кримінальному провадженні, є положення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (1985 рік) та положення статті 32 Конституції України. Відповідно, що чинний Основний закон ґрунтується на тих положеннях, що прописані в зазначеній Декларації, і стосується головного правила віднесення особи до потерпілої від злочину, - це заподіяння особі в результаті вчинення злочину шкоди.

Однак, на цей час виникає питання: як визначати потерпілу особу та жертву злочину, з урахуванням того, що внесені зміни до Кримінального кодексу України частково нівелювали поняття злочину і обмежили кількість осіб, які можуть бути визнані потерпілими. Якщо виходити із буквального тлумачення Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи 1985 р., то потерпілими визнаються особи, яким саме злочином заподіяно шкоду. Якщо ж виходити із положень чинного КК України, то кількість злочинів де є потерпілі суттєво обмежена в результаті запровадження в правовий обіг саме в матеріальному праві, такого поняття, як «кримінальне правопорушення» (ст.ст. 11, 12 КК України). Ті діяння, які до липня 2020 року визнавалися злочинами, тепер перейшли в категорію кримінальних проступків. Що це за собою потягло? Перш за все, це знизило ступінь сприйняття небезпечності вчинених діянь (злочинів). По-друге, по кримінальних проступках буде проводитися не досудове слідство, а дізнання, що передбачає спрощену процедуру розслідування. Таким чином, вітчизняний законодавець нівелював поняття злочину, штучно знизив ступінь суспільної небезпечності та ступінь сприйняття небезпечності для правопорушників та населення в цілому. Поняття кримінального проступку, на відміну від поняття злочину, уже не викликає у пересічного громадянина відрази та осуду, а, відповідно, і страху перед його вчиненням та наслід-

ками, які могу потягти за собою вчинення кримінального проступку.

Стаття 32 Конституції України проголошує, що «Кожному гарантується ... право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації» [3]. Дана правова норма формулює загальні положення захисту особи з боку держави, визначає характер правового регулювання суспільних відносин та його спрямованість. Умовою реалізації цього конституційного положення, на наш погляд, повинна стати наявність сукупності обставин:

- 1) наявність юридичного факту, а саме – вчинення злочину відносно особи;
- 2) відкриття відповідного кримінального провадження по факту вчинення злочину;
- 3) наявність складу злочину в діяннях особи, яка порушила права потерпілої особи, оскільки сам факт вчинення злочину не являється підставою для віднесення жертви злочину до категорії потерпілих осіб;
- 4) наявність суб'єкта конституційного права, - особи, якій злочином було заподіяно шкоду;
- 5) визнання особи потерпілою від вчинення злочину (у передбаченому законом порядку, а саме – згідно з положеннями чинного КПК України повинна бути винесена постановою про визнання конкретної особи потерпілою в рамках конкретного кримінального провадження);
- 6) наявність наслідків у вигляді порушених прав особи, що зафіксовано також у встановленому законом порядку (згідно положень чинного КПК України, це повинні бути відповідні процесуальні та інші офіційні документи, що підтверджують вид, розмір, обсяг шкоди, що була заподіяна в результаті вчиненого злочину);
- 7) це повинно бути кримінальне провадження, що закінчилося пред'явленням підозрюваній особі обвинувачення у формі обвинувального акту);
- 8) наявність винесеного у встановленому законом порядку обвинувального вирок суду;
- 9) вирок суду повинен вступити в законну силу, що буде свідченням повної доведеності вини особи у вчиненні злочину і повне підтвердження судом заподіяної іншої особи (потерпілій) шкоди в результаті вчинення злочину;
- 10) наявність чіткого державного механізму відшкодування заподіяної злочином шкоди потерпілій особі.

Хоча, необхідно зазначити, що це ситуація, так би мовити, в ідеалі, а на практиці зустрічаються випадки, коли фальсифікуються матеріали кримінальних проваджень, суттєво завищуються розміри заподіяної шкоди, здійснюється неправильна кваліфікація вчинених діянь тощо. Однак, це питання іншого дослідження, що не вміщується в рамки нашої доповіді. Крім того, в Україні є проблема відшкодування збитків, заподіяних злочинними діями. Самостійного законодавчого акту, який би регулював питання відшкодування шкоди, заподіяної в результаті злочину, немає, як немає і чіткого механізму визначення його розміру.

Незважаючи на вказані недоліки вітчизняного законодавства, держава зобов'язується здійснити відшкодування збитків, заподіяних у результаті вчинення злочину потерпілій особі, і кожному гарантує: право на доступ до правосуддя, право на отримання відшкодування за заподіяну в результаті вчинення злочину шкоду (при цьому відшкодування забезпечує держава, а в порядку регресу може стягнути заподіяну шкоду із винної особи. Якщо ж винна особа померла з різних причин, то відшкодувати заподіяну шкоду повинна держава).

Необхідно зазначити, що поняття потерпілого в є досить вузьким в чинному кримінальному процесі, і під ного не підпадають всі особи, яким злочином було заподіяно шкоду, відповідно до положень чинного Кримінального кодексу України. Відшкодування відбувається лише тим особам, які в процесуальному порядку визнані потерпілими. Інші жертви злочинів такої можливості не мають. Таким чином, конституційне та кримінально-правове поняття потерпілого від злочину суттєво відрізняються від кримінально-процесуального поняття потерпілого, і торкається лише однієї сторони, - а саме, - статусу постраждалої від злочину особи. Що ж стосується конституційного та кримінально-правового поняття потерпілого від злочину, то такими особами визнаються всі жертви злочинів.

Отже, можна підсумувати, що питання захисту прав потерпілої особи в частині відшкодування їй заподіяної злочином шкоди має суттєві обмеження в чинному законодавстві, незважаючи на приєднання України до міжнародно-правових правових актів та їх імплементації в національному законодавстві.

1. Рекомендація Комітета міністрів Совета Європи от 28 июня 1985 г. N R (85) 11 «Комітета міністрів державам-членам относительно положенія потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text

2. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН А/45/PV.68 от 14 декабря 1990 г. «Международное сотрудничество в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития». URL : <https://undocs.org/ru/A/RES/45/108>

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Марина Волошина,
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Згідно із Законом України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. [1, ст. 20]

Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Порядок віднесення інформації до таємної або службової, а також порядок доступу до неї регулюються законами. [1, ст. 21]

Вводячи інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) законодавець одразу ж відніс відомості про факт та методи їх проведення до інформації з обмеженим доступом, зазначивши, що вони не підлягають розголошенню за винятком випадків передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). [2, ст. 246] Такі випадки передбачені статтями 256 та 257 КПК України – використання результатів НС(Р)Д у доказуванні, або використання результатів НС(Р)Д в інших цілях або передання інформації. [2, ст. 256, 257]

Негласність таких дій означає особливий порядок підготовки до них, їх проведення та зберігання й використання результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до цього. До того ж утаємничені такі відомості мають бути не тільки від осіб, стосовно яких проводяться негласні дії, а й від будь-яких інших, зокрема й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян, які не задіяні в підготовці до них та в їх проведенні, навіть якщо такі особи беруть участь в інших заходах досудового розслідування в конкретному кримінальному провадженні. [3]

Саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів НС(Р)Д, отримання відповідних дозволів і встановлення порядку проведення дій, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування перебігу й результатів. Особливо слід звернути увагу на забезпечення непоінформованості особи щодо проведення відносно неї НС(Р)Д (звісно під час безпосереднього проведення НС(Р)Д або певний проміжок часу після його припинення). Адже це дає змогу проаналізувати невимушену, природну поведінку людини для документування відповідних відомостей, що мають значення для кримінального провадження. У протилежному випадку втрачається цінність доказового значення НС(Р)Д. [3] Дійсно, проводити НС(Р)Д після повідомлення об'єкту спостереження немає ніякого сенсу, тому що останнім буде вжито всіх можливих заходів щоб приховати свої злочинні наміри.

Слід зазначити, що практика проведення негласних заходів отримання інформації є поширеною у цивілізованому світі. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав, що існування законодавства, яке надає повноваження по здійсненню прихованого спосте-